

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาการรับรู้และการตอบสนองของมารดาต่อสื่อสัญญาณของทารกนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องในหัวข้อดังต่อไปนี้

1. วัยทารก
2. สื่อสัญญาณทารก
3. การรับรู้และการตอบสนองของมารดาต่อสื่อสัญญาณทารก

วัยทารก

ทารก หมายถึง เด็กที่มีอายุระหว่าง 1-12 เดือน (Pillitteri, 1999) ซึ่งเป็นวัยที่มีพัฒนาการด้านร่างกายรวดเร็ว อวัยวะต่าง ๆ มีการเจริญเติบโตและสามารถทำหน้าที่ได้มากขึ้นตามอายุที่มากขึ้น (ทิพย์ภา เชมฐ์เชาวลิต, 2541; ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2540; สุชา จันทร์เอม, 2542; Nelms & Mullins, 1982) เด็กวัยนี้จัดเป็นการวางรากฐานที่สำคัญของบุคลิกภาพ เช่น การมองโลกในแง่ดีหรือแง่ร้าย มีการพัฒนาคิดต่อตนเองและบุคคลอื่น แสดงออกทางอารมณ์ ความคิด ความสนใจ ตลอดจนสติปัญญา ดังนั้นในวัยทารกจึงถือว่าเป็นช่วงที่มีความสำคัญต่อการหล่อหลอมบุคลิกภาพและการสร้างแบบแผนการดำรงชีวิตต่อไป (ทิพย์ภา เชมฐ์เชาวลิต, 2541)

พัฒนาการของทารก

พัฒนาการ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างมีระเบียบแบบแผน มีขั้นตอนและต่อเนื่องกันไปในช่วงเวลาหนึ่งๆ ของชีวิตมนุษย์ ตั้งแต่ปฏิสนธิจนกระทั่งตาย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจมีลักษณะเจริญงอกงามหรือเสื่อมถอยลงได้ (ทิพย์ภา เชมฐ์เชาวลิต, 2541; Nelms & Mullins, 1982)

1. พัฒนาการด้านร่างกาย

ทารกจะมีพัฒนาการของระบบกล้ามเนื้ออย่างรวดเร็ว และเมื่ออายุมากขึ้นระบบกล้ามเนื้อและประสาทสัมผัส จะทำหน้าที่ได้ดียิ่งขึ้น อายุ 1 เดือน ทารกชันคอได้เมื่ออุ้มให้นั่งและจับนอนคว่ำจะเคลื่อนไหวแขนขาได้เหมือนท่าคลาน หันไปด้านข้างได้เอง เมื่อนอนหงาย ผงกศีรษะได้เล็กน้อย หันหน้าไปมาได้ มองสิ่งของที่อยู่กับที่ได้ มองตามแสงสว่าง สิ่งของสีสด ๆ ได้ ในแนวกึ่งกลาง มืออยู่ในท่ากำตลอด มีลานสายตา น้อยกว่า 90 องศา ตอบสนองเสียงดังที่เกิดขึ้นทันทีทันใดโดยทำให้ทารกสะดุ้ง แต่ทารกไม่สามารถรู้ได้ว่าเสียงมาจากทิศทางใด เมื่ออายุ 2 เดือน จะชันคอตั้งศีรษะตรงได้ชั่วคราว เมื่อให้นอนคว่ำบนพื้น สามารถยกหน้าอกสูงจากพื้นได้เล็กน้อย เมื่อจับนอนท่าตะแคงจะพลิกกลับเป็นท่านอนหงายได้ เมื่อนอนหงายสามารถบิดเบาะเลื่อนตัวขึ้นไปทางศีรษะได้เร็ว มองตามเลขแนวกึ่งกลาง มีลานสายตา 90-180 องศา อายุ 3 เดือน ในท่านอนหงาย ทารกจะยกศีรษะขึ้นสูงกว่าระดับของลำตัวได้ ท่านอนคว่ำเชิงกรานจะอยู่ในแนวราบกับพื้นโดยสามารถยกกลาง ศีรษะและไหล่ขึ้นเหนือพื้นเป็นเวลานานด้วยการใช้แขนส่วนปลายยันพื้น เมื่ออยู่ในท่านั่งจะยกศีรษะได้แต่ศีรษะยังคงห้อยไปข้างหน้า คาท่างานประสานกันดี การมองภาพต่าง ๆ ชัดเจนขึ้นอายุ 3-5 เดือน ทารกสามารถมองเห็นความแตกต่างของสีได้ อายุ 4 เดือน เมื่อให้นอนคว่ำจะยกศีรษะและหน้าอกขึ้นจากพื้นได้ 90 องศา ถ้าจับนั่งจะยกศีรษะตั้งตรงได้ส่วนบริเวณหลังยังโค้งอยู่ต้องมีคนคอยพยุง ปลายเดือนที่ 4 ทารกสามารถมองตามวัตถุได้ อายุ 5 เดือน ทารกจะพลิกคว่ำเองได้ อายุ 6 เดือน ทารกจะพลิกหงายจากท่านอนคว่ำเองได้ นั่งเองได้ โดยใช้มือยันตัวเองไม่ให้ล้ม เมื่อจับยืนจะทิ้งน้ำหนักลงบนเท้าทั้งสองข้าง ทารกใช้สายตาได้ดี มือที่เคยกำจะคลายออกเกือบตลอดเวลา และทารกสามารถแยกความแตกต่างของเสียงได้ (Snow, 1998; Thompson, 1995)

2. พัฒนาการด้านอารมณ์

การแสดงอารมณ์เป็นการแสดงการโต้ตอบกับสิ่งเร้า หรือ สิ่งแวดล้อมซึ่งแตกต่างกันออกไปของแต่ละบุคคล ขึ้นกับพื้นฐานอารมณ์ (temperament) ซึ่งจะเป็นแนวโน้มที่จะพบได้จนกระทั่งเป็นผู้ใหญ่ เมื่อแรกเกิดอารมณ์ของทารกมีลักษณะที่แยกไม่ออก ต่อจากนั้นอารมณ์จะค่อย ๆ พัฒนาขึ้นตามวุฒิภาวะและการเรียนรู้ (ศรีธรรม ธนะภูมิ, 2535; สุชา จันทร์ธอม, 2542) ดังที่สโนว์ (Snow, 1998) ได้กล่าวถึงพัฒนาการทางอารมณ์ของทารกตามช่วงอายุต่าง ๆ ไว้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 พัฒนาการทางอารมณ์ตามช่วงอายุต่าง ๆ ของทารก

อารมณ์ (emotion)	อายุ (เดือน)
ความไม่สุขสบาย / ความเจ็บปวด (distress/ discomfort/ pain)	แรกเกิด
ความสนใจและความตื่นเต้น (interest/ excitement)	แรกเกิด
ความไม่พอใจ (disgust)	แรกเกิด ถึง 3 เดือน
เศร้าเสียใจ (sadness)	แรกเกิด ถึง 3 เดือน
ความพอใจ/ ความยินดี / ความสนุกสนาน (pleasure/ delight/ joy)	2 – 7 เดือน
ประหลาดใจ (surprise)	3 – 6 เดือน
อารมณ์โกรธ (anger)	4 – 7 เดือน
ระมัดระวังตัว/กลัว (wariness/fear)	4 – 9 เดือน

ที่มา : Snow,C.W. (1998). Child development. (2nd ed.). New Jersey: Prentice Hall.

3. พัฒนาการด้านสังคม

พัฒนาการด้านสังคม หมายถึง พฤติกรรมที่ทารกสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2540; Snow, 1998) ตั้งแต่แรกเกิดทารกจะเริ่มมีความสัมพันธ์กับผู้ใกล้ชิด เช่น บิดา มารดา หรือผู้ดูแล ซึ่งทารกแรกเกิดจะมีความไวต่อการกระตุ้นทางประสาทสัมผัส และรับรู้เสียงคนทั้งที่เป็นเสียงพูดหรือไม่ใช่เสียงพูด เช่น เมื่อทารกกำลังร้องไห้ หากได้ยินเสียง ปลอบโยนหรือได้รับการสัมผัส ทารกจะเงียบและหยุดฟัง การสื่อสารที่สำคัญของทารกแรกเกิด คือ การร้องไห้ ระดับเสียงร้องไห้จะบอกได้ว่าทารกต้องการสิ่งใด (Cohen & Goirand, 1982) เช่น การร้องไห้เพราะหิว ทารกจะเริ่มร้องด้วยเสียงต่ำ ๆ แล้วส่งเสียงดังขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงความรุนแรงของความหิว ส่วนทารกที่ร้องเพราะต้องการความสนใจจะเริ่มร้องด้วยเสียงเบา ๆ แล้วดังขึ้นเมื่อไม่มีใครเข้ามาหา (Lathm & Heckel, 1972) การร้องที่แสดงความโกรธทารกจะร้องด้วยเสียงดัง ส่วนทารกที่ร้องเสียงสูง ตัวสั่น แขน ขาเกร็งและตัวงอเข้าหาลำตัวแสดงถึงความเจ็บปวด

(สุวดี ศรีเลณวัติ, 2530) พัฒนาการด้านนี้แสดงถึงการเรียนรู้และการปรับตัวเข้ากับสังคมของทารก ซึ่งจะพัฒนาควบคู่ไปกับพัฒนาการด้านร่างกาย อารมณ์ และสติปัญญา ทารกเริ่มเรียนรู้หรือเลียนแบบบุคคลที่ใกล้ชิดตามสภาพแห่งความเป็นจริง ซึ่งมีพฤติกรรมที่แสดงออก ดังนี้ (ทิพย์ภา เรขฐ์เขาวลิต, 2541; Snow, 1998) เมื่ออายุ 1 – 2 เดือน ทารกจะรู้จักมารดา มองหน้ามารดาเป็นบางครั้ง เมื่อมีคนอุ้มจะนอนเงียบ อายุ 2 - 3 เดือน สนใจบุคคลใกล้ชิด จะร้องไห้เมื่อมารดาเดินจากไปและจะยิ้มแสดงท่าทางดีใจ เมื่อมารดาเดินเข้ามาหา เริ่มยิ้มกับคนอื่น ๆ ไม่พอใจเมื่อถูกทิ้งให้อยู่คนเดียว ระยะนี้ทารกจะพัฒนาความไว้วางใจหรือไม่ไว้วางใจ (trust versus mistrust) (Opperman & Cassandra, 1998; Thomas, 1985; Thompson, 1995) อายุ 3-4 เดือน มีปฏิกริยาโต้ตอบต่อสิ่งต่าง ๆ ทันที ยิ้มอย่างตั้งใจ เวลาคนอื่นพูดด้วย อายุ 5-6 เดือน ยิ้มกับเงาในกระจกและทำเสียงทักทาย แยกได้ระหว่างคนแปลกหน้าและคนคุ้น ทารกต้องพึ่งพามารดาหรือผู้ดูแลเกี่ยวกับความต้องการทุกด้าน ซึ่งถ้าทารกได้รับการตอบสนองความต้องการอย่างสม่ำเสมอ จะมีผลทำให้ทารกเรียนรู้ที่จะไว้วางใจผู้อื่น แต่ถ้าทารกไม่ได้รับการดูแลที่ดี ไม่ได้รับการตอบสนองความต้องการพื้นฐานอย่างเพียงพอแล้ว จะทำให้ทารกเกิดความคับข้องใจ ไม่ไว้วางใจผู้อื่น (Bowden, Dickey & Greenbreg, 1998)

4. พัฒนาการด้านสติปัญญา

เด็กวัยทารกจะมีพัฒนาการด้านสติปัญญารวดเร็วมาก เนื่องจากเซลล์ของระบบประสาทมีการเจริญเติบโต ขยายตัวเชื่อมต่อเพิ่มขึ้น ทำให้มีน้ำหนักของสมองเพิ่มมากขึ้นจากเมื่อแรกเกิดที่สมองจะมีการเจริญเติบโตร้อยละ 66 เมื่อเปรียบเทียบกับผู้ใหญ่ (Shaffer, 1989) พัฒนาการด้านสติปัญญาเริ่มจากการที่ทารกรู้จักเรียนรู้การใช้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ เรียนรู้ความหมายของสิ่งที่อยู่รอบตัว เรียนรู้การสื่อความหมายเพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจ เรียนรู้ที่จะปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ใหม่ การรับรู้และการตัดสินใจของทารกจะถูกต้องแม่นยำเพียงใดขึ้นอยู่กับวุฒิภาวะการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างทารกกับสังคมและประสบการณ์ที่ได้รับ ซึ่งเป็นผลมาจากกระบวนการ 2 ชนิด คือ กระบวนการนำเข้า (assimilation) เป็นกระบวนการที่ทารกปรับเอาประสบการณ์ต่าง ๆ มาเป็นประสบการณ์เฉพาะตน ทำให้ทารกมีพฤติกรรมต่อสิ่งใหม่ ๆ และกระบวนการปรับให้เหมาะสม (accommodation) เป็นกระบวนการในการปรับความเข้าใจหรือประสบการณ์เดิมให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ โดยปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนให้เหมาะสม (Snow, 1998) การ

พัฒนาการด้านสติปัญญาของทารกในแต่ละเดือนมีดังนี้ อายุ 1 เดือน ทำเสียงในลำคอ ตอบสนองต่อเสียงที่ได้ยิน กำมือ ผงกศีรษะได้ มองเห็นของเล่นสีสด ๆ ได้ในแนวกึ่งกลาง อายุ 2 เดือน คลายมือได้ รู้จักมองหน้าเมื่อถูกอุ้ม มีท่าทางตอบสนองเวลาพูดคุยด้วย เช่น ฟังเสียงคุยด้วยจะยิ้มตอบ หันเข้าหาเสียง อายุ 3 - 4 เดือน ส่งเสียงดัง หัวเราะเสียงดัง อายุ 1-4 เดือน ทารกจะเริ่มเรียนรู้การกระทำของตนเองว่าจะได้รับการตอบสนองอย่างไร อายุ 4-8 เดือน ทารกเริ่มใช้มือจับสิ่งของ ลั่น ตี และลากสิ่งได้ ซึ่งในช่วงนี้ทารกจะเริ่มพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ที่สำคัญ 3 อย่าง คือ การเลียนแบบ การเล่น และการแสดงอารมณ์ เมื่ออายุ 6 เดือนทารกจะเริ่มเลียนเสียงมารดา ทำหน้าตาท่าทางเลียนแบบผู้ใหญ่ เริ่มเล่นสิ่งของต่าง ๆ ได้และสามารถแสดงอารมณ์ได้ เช่น ตีใจ พอใจ โกรธ กลัวคนแปลกหน้า ผลจากพัฒนาการด้านสติปัญญาทำให้ทารกเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ และพยายามที่จะสื่อสารกับผู้อื่นให้เข้าใจเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ

ความต้องการของทารก

ความต้องการของมนุษย์จะมีเป็นลำดับขั้นตามความจำเป็นหรือความสำคัญ เมื่อความต้องการขั้นต้นได้รับการตอบสนองจนเป็นที่พอใจแล้วความต้องการระดับต่อไปจะเกิดขึ้นมา และจะมีพลังผลักดันให้มนุษย์มีพฤติกรรมบางประการ เพื่อให้ได้มาซึ่งการตอบสนองความต้องการนั้น ๆ เช่นเดียวกับความต้องการของทารกสามารถแบ่งออกได้ดังนี้ (Ball & Bindler, 1995; Pillitteri, 1999)

1. ความต้องการอาหาร เนื่องจากทารกเป็นวัยที่เจริญเติบโตรวดเร็วซึ่งทารกในวัย 6 เดือนแรก ต้องการสารอาหารและพลังงานมาก วิธีที่จะได้มาซึ่งอาหารของทารกได้แก่การดูดกลืนเป็นความต้องการพื้นฐาน เพื่อให้ได้อาหารและเป็นการขจัดความหิว เพราะความหิวจำทำให้ทารกมีความเครียด เมื่อมารดาหรือผู้เลี้ยงดูให้อาหารเพื่อตอบสนองต่อความหิวของทารก ทารกจะรู้สึกอิ่ม สบาย ลดความเครียดลงได้และเกิดความเชื่อมั่นต่อบุคคลหรือสังคมต่อไปเมื่อทารกเจริญเติบโตขึ้น

2. ความต้องการความสุขจากการดูด ในวัยนี้ทารกจะมีความสุขอยู่กับการดูด ทารกจะดูดทุกสิ่งทุกอย่างที่พบ ถ้าทารกไม่ได้รับการตอบสนองความต้องการนี้จะทำให้เกิดอาการกระวนกระวาย เมื่อได้รับการตอบสนองทารกจะมีความสุขลดลงและทำให้เกิดความเพลิดเพลินได้ ซึ่งการดูดเป็นความต้องการพื้นฐานเพื่อให้ได้อาหาร ทารกจะแสดงความสามารถในการดูด ทารกบางคนจะดูดทั้งห้วนนม ห้วนมปลอมและลูกนิ้วหัวแม่มือ ซึ่งจะทำให้ทารกรู้สึกสุขสบายความ

ต้องการความอบอุ่นและความสุขสบาย ทารกจะรู้สึกอบอุ่นและสบายเมื่อมารดาได้โอบอุ้ม กอดรัด เปลี่ยนผ้าอ้อมเมื่อเปียกและและการสัมผัสที่นุ่มนวลทะนุถนอมจะทำให้ทารกมีอารมณ์แจ่มใสคงที่

3. ความต้องการความรักและความปลอดภัย มนุษย์ทุกคนต้องการมีหลักประกัน มีความมั่นคง มีระเบียบวินัย สิ่งเหล่านี้จะเริ่มจากครอบครัว ถ้าทารกได้รับการตอบสนองอย่างถูกต้องเหมาะสมจะเป็นพื้นฐานของความราบรื่นและจะทำให้เด็กไม่รู้สึกกลัวในอนาคต

4. ความต้องการการกระตุ้นทางระบบประสาท ทารกต้องการการกระตุ้นทางระบบประสาทซึ่งจะช่วยให้ระบบประสาทพัฒนามากขึ้น สามารถกระทำได้โดยการมองดู การฟังเสียง และการสัมผัส ถ้าทารกไม่ได้รับการกระตุ้นหรือสัมผัสจากผู้เลี้ยงดูจะทำให้ทารกมีการเจริญเติบโตและพัฒนาการช้ากว่าปกติ การกระตุ้นหรือสัมผัสจะเป็นไปด้วยดีถ้ามารดาหรือผู้เลี้ยงดูมีความรักใคร่ทารกเป็นพื้นฐาน

นอกจากนี้ทารกยังมีความต้องการในการดูแลด้านสุขภาพดังนี้ (สุวดี ศรีเลณวัดี, 2530; อรพรรณ ลือบุญรัชชัย, 2541; Pillitteri, 1999)

1. ความต้องการดูแลสุขภาพทั่วไป ได้แก่ ความสะอาดของร่างกายซึ่งทารกควรได้รับการอาบน้ำทำความสะอาดร่างกายเป็นประจำ การเปลี่ยนผ้าอ้อมและการดูแลบริเวณก้นให้สะอาดและแห้งเสมอ เพราะเป็นบริเวณที่สกปรกและเกิดผื่นแพ้ได้ง่าย การดูแลเสื้อผ้าที่สวมใส่ให้สะอาดแห้ง ไม่เปียกชื้น เหมาะสมกับอุณหภูมิสิ่งแวดล้อมที่ทารกอยู่และผ้าที่ใช้ควรนุ่มไม่เป็นอุปสรรคต่อการเคลื่อนไหวร่างกายของทารก

2. ความต้องการอาหาร เนื่องจากทารก เป็นวัยที่เจริญเติบโตรวดเร็วซึ่งทารกในวัย 6 เดือนแรก ต้องการสารอาหารและพลังงานมาก วิธีที่จะได้มาซึ่งอาหารของทารกได้แก่การดูด ที่เป็นความต้องการพื้นฐาน เพื่อให้ได้อาหาร และเป็นการขจัดความหิว

3. ความต้องการการดูแลปัญหาทางสุขภาพที่พบบ่อย ทารกเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกายอย่างรวดเร็วและรุนแรง ปัญหาทางสุขภาพที่พบบ่อยในทารก ได้แก่ ท้องผูก ท้องเดิน อาการปวดท้อง โรคหวัด ผดผื่น เป็นต้น

4. ความต้องการการได้รับภูมิคุ้มกันโรค เนื่องจากทารกมีระบบภูมิคุ้มกันที่ยังเจริญไม่สมบูรณ์จึงเกิดการติดเชื้อได้ง่ายทารกจึงจำเป็นต้องได้รับภูมิคุ้มกันโรคทุกรายที่ไม่มีข้อห้ามด้านความเจ็บป่วย

เมื่อพิจารณาจากลักษณะพัฒนาการทั่วไปของทารกจะเห็นว่าทารกเป็นวัยที่ต้องพึ่งผู้อื่นอย่างมาก บิดามารดาและผู้เลี้ยงดูจึงควรเข้าใจพัฒนาการของทารกและความหมายของพฤติกรรมที่ทารกแสดงออกถึงความต้องการต่าง ๆ เพื่อที่จะสามารถตอบสนองได้อย่างเหมาะสม แต่เนื่องจากทารกยังไม่สามารถสื่อสารเป็นคำพูดบอกความต้องการของตนเองได้ทารกจึงแสดงออกทาง

พฤติกรรมที่เรียกว่าสื่อสัญญาณทารก (infant cue)

สื่อสัญญาณทารก

สื่อสัญญาณ (cue) หมายถึง สิ่งเร้าที่กำหนดหรือกระตุ้นให้บุคคลมีการตอบสนอง (Anderson, Anderson, & Glanze, 1994) หรือทุกสิ่งทุกอย่างที่นำไปสู่การกระทำหรือการแสดงออกในทิศทางที่เฉพาะเจาะจง (Higgleton, 1995) สำหรับความหมายในพจนานุกรมภาษาไทย ไม่ได้กล่าวไว้แต่มีการให้ความหมายของคำว่า สัญญาณและสื่อไว้ดังนี้ สัญญาณ หมายถึง เครื่องหมายตามที่กำหนดไว้ หรือเครื่องแสดงไว้ให้เห็น หรือให้ได้ยินเมื่ออยู่ในที่ไกลเพื่อให้รู้ล่วงหน้าจะได้ระวังอันตรายหรือกระทำตามที่บอกหรือแนะไว้ และ สื่อ หมายถึง ผู้หรือสิ่งที่ทำการติดต่อให้ถึงกันหรือชักนำให้รู้จักกัน (พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน, 2530)

ทารกเกิดมาพร้อมกับพฤติกรรมเพื่อปรับตัวสำหรับการมีชีวิตอยู่ การร้องไห้ของทารกเป็นพฤติกรรมการสื่อสารแรกที่ทารกแสดงให้เห็นมารดาหรือผู้ดูแลสื่อสารตอบ ซึ่งสังเกตเห็นได้ตั้งแต่แรกเกิด การร้องไห้และการออกเสียงดูในทารกเป็นภาษาแรก ซึ่งเทียบได้กับซึ่งเทียบได้กับพฤติกรรมสื่อสัญญาณของสัตว์ที่เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นโดยไม่ตั้งใจ (Holzman, 1983) พฤติกรรมการสื่อสาร เป็นการกระทำหรือการแสดงออกซึ่งสัญลักษณ์ อาทิ กิริยา หรือถ้อยคำในลักษณะที่บ่งบอกว่าเป็นการติดต่อสื่อความหมาย โดยอาศัยการถ่ายทอดและการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกัน (สุโขทัยธรรมาธิราช, 2537)

ทารกแรกเกิดและเด็กเล็กยังมีความสามารถในการสื่อสารบอกความจำเป็นและความต้องการของตัวเองได้จำกัด เนื่องจากทารกแรกเกิดและเด็กเล็กไม่สามารถสื่อสารโดยใช้คำพูดได้ ทารกจึงอาศัยการสื่อสารแบบไม่ใช่คำพูด (non-verbal communication) บอกความต้องการต่าง ๆ ของตัวเอง รูปแบบการสื่อสารนี้ เรียกว่า สื่อสัญญาณทารก (infant cue) ซึ่งซัมเนอร์และสปิตซ์ (Sumner & Spitz, 1994a,b) กล่าวถึง สื่อสัญญาณทารกนี้ ว่าเป็นรูปแบบการสื่อสารที่ไม่ใช่คำพูดของทารกและเด็กเล็ก เพื่อสื่อสารบอกถึงความต้องการตามความจำเป็นและความต้องการตามความพอใจของทารก ทารกมีความพร้อมและสามารถสื่อสารกับมารดาหรือผู้ดูแลได้จากการที่ ทารกมีสื่อสัญญาณเฉพาะเจาะจง (special set of signals) ที่สามารถบอกมารดาหรือผู้ดูแล ให้ทราบว่าทารกมีความสุขและไม่มีความสุขได้ (Hussey, 1988) เมื่อทารกมีความสุข ทารกต้องการหรือมีความพร้อมที่จะให้มารดาหรือผู้ดูแลอุ้ม ป้อนนม หรือเล่นด้วย แต่เมื่อทารกไม่มีความสุขทารกอาจต้องการการเปลี่ยนท่าหรือบางเวลาทารกต้องการสร้างความสุขด้วยตนเอง และในบางเวลาทารกต้องการให้มารดาหรือผู้ดูแลให้การช่วยเหลือ เช่น เมื่อทารกต้องการกินนม หรือการเปลี่ยนผ้าอ้อม

และบางครั้งทารกต้องการการเร้าและต้องการการพักผ่อน (Hussey, 1988) ดังนั้นสื่อสัญญาณทารกจึงแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ ดังนี้ (Sumner & Spitz, 1994a, b)

1. สื่อสัญญาณทารกที่ต้องการกระตุ้นหรือเร้าความสนใจจากผู้ดูแล (engagement cues) เป็นการแสดงถึงความต้องการหรือพร้อมของทารกที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ดูแล ซึ่งเป็นการบอกว่า “ฉันต้องการมีปฏิสัมพันธ์” หรือ “ฉันสนใจ”

2. สื่อสัญญาณทารกที่ต้องการที่จะหยุดการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ดูแล (disengagement cues) เป็นการสื่อสารที่ทารกที่ต้องการบอกว่า “ฉันต้องการหยุด” หรือ “เพียงพอแล้ว”

สื่อสัญญาณทั้งสองชนิดยังแบ่งออกเป็น 2 ประเภทย่อยได้เป็นสื่อสัญญาณที่แสดงออกอย่างชัดเจน (potent) และสื่อสัญญาณที่แสดงออกอย่างไม่ชัดเจน (subtle) โดยสื่อสัญญาณที่แสดงออกอย่างไม่ชัดเจนจะเกิดก่อนสื่อสัญญาณที่แสดงอย่างชัดเจนในช่วงที่มีปฏิสัมพันธ์กับผู้ดูแล ผู้ดูแลหรือบิดามารดาของทารกที่สามารถเข้าใจความหมายของสื่อที่แสดงออกไม่ชัดเจนได้แสดงว่ามีความไวต่อการสร้างปฏิสัมพันธ์กับทารก สื่อสัญญาณแต่ละอย่างไม่ได้มีความหมายเดียว เช่นการร้องไห้ อาจแสดงได้ทั้งการหิว ความเจ็บปวด ความไม่สุขสบาย ความต้องการการตอบสนองทางด้านอารมณ์ เป็นต้น (Wolf, 1969 cited in Newton, 1983) ในการมีปฏิสัมพันธ์กันทารกจะมีการแสดงสื่อสัญญาณทั้งแบบกระตุ้นหรือเร้าความสนใจและแบบต้องการการหยุดการมีปฏิสัมพันธ์ สิ่งสำคัญคือ จะต้องดูที่สื่อสัญญาณแรกว่าทารกต้องการกระตุ้นความสนใจหรือต้องการหยุดการมีปฏิสัมพันธ์ (Sumner & Spitz, 1994a, b)

ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยจัดกลุ่มสื่อสัญญาณทารกตามความต้องการของทารก โดยยึดแนวคิดสื่อสัญญาณทารกใน NCAST Caregiver/Parent-Child Interaction Feeding และ NCAST Caregiver/Parent-Child Interaction Teaching ของ ซัมเนอร์และสปีทซ์ (Sumner & Spitz, 1994a, b) ประกอบกับการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Hussey, 1988: Kenner, Brueggemeyer, & Gunderson, 1993) ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2

สื่อสัญญาณทารกที่แสดงออกอย่างชัดเจนและไม่ชัดเจนจำแนกตามการแสดงออกของทารก
ในเรื่องต่าง ๆ

การแสดงออก	สื่อสัญญาณทารกที่แสดงออก อย่างชัดเจน	สื่อสัญญาณทารกที่แสดงออกไม่ ชัดเจน
ความหิว (hunger cues)	ร้องไห้ (crying) งอแง (fussing) ไม่อยู่นิ่ง คว้าขวนนม ดูดนิ้ว (suck on finger) ดูดปาก (sucking) ดูดมือ (suck on hand) เอามือเข้าปาก (hand-to-mouth) หันศีรษะหรือปากเข้าหามารดา (turning head to caregiver)	มองมารดาอย่างสนใจ (facial gaze) มองขวนนมอย่างสนใจ นอนซบขาสองข้างดีเบาะ ยกขาขึ้นขาเหยียด
อิ่มและไม่ต้องการให้ ป้อนอาหารต่อ (satiation cues)	หลับ (sleep) งอแง (fussing) ไม่ยอมอ้าปาก (lip compression) บ้วนอาหารหรือนมทิ้ง (spitting) เอาลิ้นดันจุกขวนนมออกจากปาก ร้องไห้ (crying) หยุดดูดนม/หยุดเคี้ยวอาหาร (stopping)	เหยียดแขนขาตรง (arms/legs straightening along side)

ตารางที่ 2 (ต่อ)

สื่อสัญญาณทารกที่แสดงออกอย่างชัดเจนและไม่ชัดเจนจำแนกตามการแสดงออกของทารก
ในเรื่องต่างๆ

การแสดงออก	สื่อสัญญาณทารกที่แสดงออก อย่างชัดเจน	สื่อสัญญาณทารกที่แสดงออกไม่ ชัดเจน
	ใช้มือผลักขวคนหรืออาหารออก (pushing away) หันหน้าหนีขณะป้อนนมหรือ อาหาร (pulling away) มีอาการสำรอกถ้าพยายามป้อน นม/ อาหารต่อ (splitting up)	
ความต้องการพูดคุยหรือ เล่นด้วย (need to talk or play cues)	พูดอ้อแอ้ (babbling) ส่งเสียงหัวเราะ (giggling) เล่นน้ำลาย (babble) ยื่นมือเข้าหามารดา (reaching toward mother)	ยิ้มให้ (smile) ยิ้มตอบ (mutual smile) ยกขาตีไปมา (leg kicking) จ้องมองตอบ (mutual gaze) หันศีรษะเข้ามารดา (turning head to caregiver) ลืมตากว้างตาเป็นประกาย (eyes wide and bright) ยกศีรษะขึ้นตามองไปที่มารดา (head raising) มองมารดาหรือของเล่น อย่างสนใจ (facial brightening)

ตารางที่ 2 (ต่อ)
 สื่อสัญญาณทารกที่แสดงออกอย่างชัดเจนและไม่ชัดเจนจำแนกตามการแสดงออกของทารก
 ในเรื่องต่างๆ

การแสดงออก	สื่อสัญญาณทารกที่แสดงออกอย่างชัดเจน	สื่อสัญญาณทารกที่แสดงออกไม่ชัดเจน
	ใช้มือผลักขวคนหรืออาหารออก (pushing away) หันหน้าหนีขณะป้อนนมหรืออาหาร (pulling away) มีอาการส่ายรอกถ้าพยายามป้อนนม/ อาหารต่อ (splitting up)	
ความต้องการพูดคุยหรือเล่นด้วย (need to talk or play cues)	พูดอ้อแอ้ (babbling) ส่งเสียงหัวเราะ (giggling) เล่นน้ำลาย (babble) ชื่นมือเข้าหามารดา (reaching toward mother)	ยิ้มให้ (smile) ยิ้มตอบ (mutual smile) ยกขาตีไปมา (leg kicking) จ้องมองตอบ (mutual gaze) หันศีรษะเข้ามารดา (turning head to caregiver) ลืมตาทันทีเป็นประกาย (eyes wide and bright) ยกศีรษะขึ้นตามองไปที่มารดา (head raising) มองมารดาหรือของเล่นอย่างสนใจ (facial brightening)

ตารางที่ 2 (ต่อ)
 สัญญาณการที่แสดงออกอย่างชัดเจนและไม่ชัดเจนจำแนกตามการแสดงออกของทารก
 ในเรื่องต่าง ๆ

การแสดงออก	สัญญาณการที่แสดงออก อย่างชัดเจน	สัญญาณการที่แสดงออกไม่ ชัดเจน
ความต้องการหยุดเล่น หรือต้องการพักผ่อน (stop playing or need to rest cues)	งอแง (fussing) ร้องไห้ (crying) แอ่นหลัง (back arching) ส่ายศีรษะ (lateral head shake) ใช้มือผลักมารดา (pushing away) พ่นน้ำลายออก เปลี่ยนจากภาวะตื่นไปสู่ภาวะหลับ	หาว (yawn) ใช้มือขี้ตา (hand-to-eyes) หันศีรษะหนี (turning head) หลับตาแน่น (eyes clinched) ขมวดคิ้วขมวดคิ้ว (frown, brow lowering) ข่นหน้าผาก (frown, brow lowering) กำมือดีไปมา (cling posture คืบคืบและใบหูตนเอง (hand-to- ears) ก้มศีรษะลงตามองลงล่าง (head lowering) กางนิ้วมือต่อต้านสิ่งที่ไม่ต้องการ (fingers spray) หันเหสายตาจากมารดาหรือ ของเล่น (looking away) หน้าตาเฉย ตาลอย ไม่แสดง ความรู้สึก (dull-looking face/eyes)
ความเจ็บปวด (pain cues)	ร้องไห้ (crying) งอแง (fussing) กางสั้น	อ้าปากกว้าง (open mouth) ห่อปาก (pout) แสบลิ้น (tongue show) เกร็งลิ้น

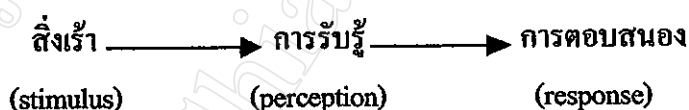
ตารางที่ 2 (ต่อ)

สื่อสัญญาณทารกที่แสดงออกอย่างชัดเจนและไม่ชัดเจนจำแนกตามการแสดงออกของทารก
ในเรื่องต่าง ๆ

การแสดงออก	สื่อสัญญาณทารกที่แสดงออกอย่างชัดเจน	สื่อสัญญาณทารกที่แสดงออกไม่ชัดเจน
	หลับตาแน่น (eyes clinched) คืบไปมา (diffuse body movement)	ขมวดคิ้ว (frown, brow lowering) เกือกรอขยับบริเวณจมูกและริมฝีปาก ริมฝีปากเหี่ยยงตรง เผยอริมฝีปาก
การมีความสุข (happiness cues)	ร่าเริง (enjoy) พูดอ้อแอ้ (babbling) ส่งเสียงหัวเราะ (giggling) ยิ้มตอบ (mutual smile) ดูดนิ้วหรือมือ (suck finger or hand)	วางมือไว้ใกล้ใบหน้า (hands are together near face) ลืมตาและมองอย่างสนใจ (look awake and alert) นอนพักเงียบ ๆ ขณะตื่น (stay quietly awake) ลืมตาว้างตาเป็นประกาย (eyes wide and bright)
ความไม่สุขสบาย (uncomfortable cues)	คืบไปมา (diffuse body movement) ร้องไห้ (crying) งอแง (fussing) กำมือ (grasp) หน้าเหวี่ยง (facial grimace) แอ่นหลัง (back arching) เคลื่อนไหวร่างกายมากขึ้น (increase body movement)	ตื่นบ่อย (changing sleep/wake) ยกมือปิดหน้า นอนหลับไม่สนิท เปลี่ยนจากภาวะหลับเป็นภาวะตื่น (withdraw from sleep to alert) กางนิ้วมือ (finger spray)

การรับรู้และการตอบสนองของมารดาต่อสื่อสัญญาณทารก

การรับรู้ หมายถึง กระบวนการด้านความคิดและจิตใจของบุคคลต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรมอันจะนำไปสู่ความคิด ความเข้าใจ และทำให้บุคคลตระหนักและเห็นความสำคัญของสิ่งที่รับรู้ซึ่งจะนำไปสู่การตอบสนองต่อสิ่งเร้านั้น (กันยา สุวรรณแสง, 2532) ดังนั้นการรับรู้ (Perception) จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรมและมีส่วนกำหนดแนวโน้มของการกระทำหรือกระตุ้นให้บุคคลปฏิบัติตามแนวคิดหรือการรับรู้ (กันยา สุวรรณแสง, 2532; ประภาเพ็ญ สุวรรณ, 2527) เนื่องจากการรับรู้ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ อันจะนำไปสู่ความคิด ความเข้าใจในสิ่งที่เกิดขึ้น และทำให้บุคคลตระหนักและเห็นความสำคัญของสิ่งที่รับรู้ ดังนั้นในทางจิตวิทยาจึงพิจารณาว่าการรับรู้เป็นการแปลความหมายของสิ่งเร้าโดยอาศัยประสบการณ์เดิม ความจำ หรือความรู้เดิม ตลอดจนสถานการณ์ในขณะนั้นมาเป็นเครื่องช่วยโดยใช้กระบวนการจัดกระทำข้อมูล (Information processing) กล่าวคือ เมื่อมีสิ่งเร้าหรือข้อมูลถูกป้อนเข้ามา กระบวนการภายในจะดำเนินการจัดกระทำกับข้อมูลเหล่านั้นเป็นลำดับหลายขั้นตอน ข้อมูลที่ถูกป้อนเข้ามานั้นจะถูกกรองหัดเพื่อเก็บรวบรวมไว้และนำไปใช้ภายหลัง (Dember & Warm, 1979) การรับรู้สามารถวัดได้จากการให้บุคคลเลือกลักษณะที่คิดว่าเป็นจริง หรือสอดคล้องสำหรับสิ่งที่ถูกรับรู้ตามความคิดของบุคคลในช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งการรับรู้เป็นกระบวนการที่เกิดแทรกอยู่ระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองต่อสิ่งเร้าดังแผนภูมิต่อไปนี้ (สุชา จันทร์เอม, 2536)

การรับรู้ทำให้เกิดการเรียนรู้ ถ้าไม่มีการรับรู้ การเรียนรู้จะเกิดขึ้นไม่ได้ ในทำนองเดียวกัน การเรียนรู้ก็มีผลต่อการรับรู้ครั้งใหม่ เนื่องจากความรู้ ความจำเดิมจะช่วยแปลความหมายให้ทราบว่สิ่งนั้นคืออะไร นอกจากนี้การรับรู้ยังมีความสำคัญต่อเจตคติ อารมณ์ และแนวโน้มของพฤติกรรม เนื่องจากเมื่อเกิดการรับรู้ขึ้นแล้วย่อมเกิดความรู้สึกและมีอารมณ์ ต่อมาพัฒนาเป็นเจตคติ และเกิดพฤติกรรมตามมา (กันยา สุวรรณแสง, 2532)

คนเราจะรับรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ ได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ประการ ได้แก่ ลักษณะของสิ่งเร้าและตัวผู้รับรู้ โดยที่บุคคลจะผ่านขั้นตอนของกระบวนการรับรู้ ซึ่งบุคคลอาจจะแปลความ

หรือดีความสิ่งนั้น ๆ ต่างกันออกไปเพราะ ความแตกต่างของปัจจัยที่กำหนดการรับรู้ทำให้บุคคลมีการรับรู้ที่แตกต่างกันออกไปซึ่งพอสรุปได้ดังนี้ (ชม ภูมิภาค, 2523)

1. ปัจจัยด้านตัวผู้รับรู้ การที่บุคคลจะเลือกรับรู้สิ่งใดก่อน-หลัง มากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้รับรู้ ดังนี้

1.1 ความรู้เดิม กระบวนการรับรู้ นอกเหนือจากการสัมผัสแล้วก็ยังมีขั้นการแปลเป็นสัญลักษณ์ด้วยโดยอาศัยความรู้เดิมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เราจะรับรู้ หากความรู้เดิมที่บุคคลมีอยู่เกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น ๆ มาก บุคคลก็จะสามารถแปลความหมายได้ถูกต้องมาก แต่ถ้าไม่มีความรู้เดิมในเรื่องนั้นมาก่อนเลยก็ย่อมจะเกิดการรับรู้ที่ผิดไปจากความเป็นจริง

1.2 ความต้องการ เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการเลือกรับรู้ หากบุคคลมีความต้องการมากเกินไปหรือเกิดความเครียดมากก็อาจทำให้เกิดการรับรู้ผิดได้

1.3 ทักษะ ทักษะที่มีอยู่จะเป็นเครื่องมือที่เลือกรับรู้และเลือกแนวทางการรับรู้ตามแนวสิ่งเร้า

1.4 ภาวะทางอารมณ์ บุคคลที่มีอารมณ์ดี มีความสบายใจ มักจะไม่พิจารณารายละเอียดของสิ่งเร้ามากนักมักจะมองไม่เห็นข้อบกพร่อง มองเห็นสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นดีไปหมด แต่หากอยู่ในสภาพอารมณ์ที่ไม่ดีก็มักจะมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ไม่น่าชอบใจไปหมด เมื่อบุคคลมีอารมณ์เครียดมาก กล้ามเนื้อและประสาทจะมีความต้านทานต่อกระแสประสาทสูงทำให้เกิดการรับรู้ไม่ดี

1.5 แรงจูงใจ มีผลต่อการรับรู้ แรงจูงใจกระตุ้นให้เกิดความต้องการ ซึ่งจะทำให้บุคคลเกิดการรับรู้ในสิ่งนั้นเป็นอย่างดี

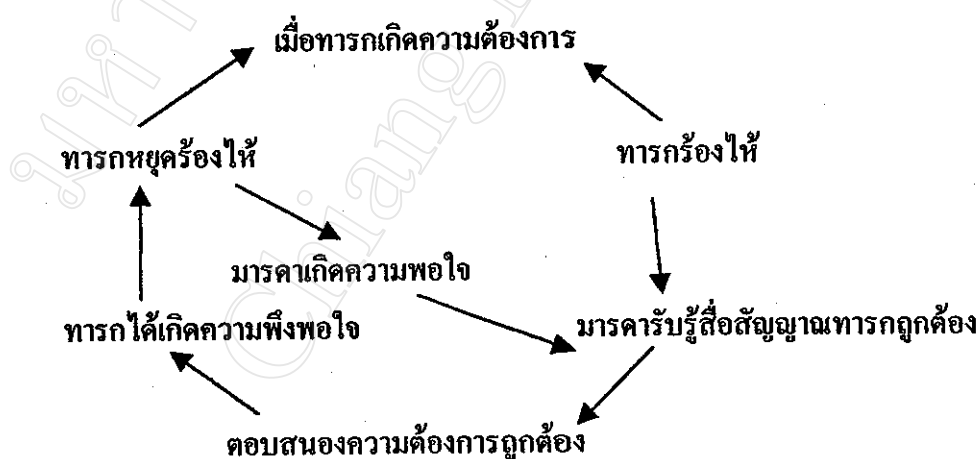
1.6 ความตั้งใจที่จะรับรู้และความสนใจสิ่งต่าง ๆ ในขณะที่สิ่งรอบ ๆ ตัวของบุคคลมีมากมายบุคคลจะเลือกรับรู้ในสิ่งที่สนใจ หากมีความสนใจหรือตั้งใจที่จะรับรู้มักจะเห็นหรือได้ยินสิ่งนั้นก่อน

1.7 เซวปีญญา คนที่เฉลียวฉลาดจะรับรู้ได้ดี เร็วและถูกต้องกว่าผู้ที่มีสติปัญญาต่ำรวมทั้งแปลความหมายได้ดีมีเหตุผล

2. ลักษณะของสิ่งเร้า การที่บุคคลจะเลือกรับรู้สิ่งใดก่อนหลัง มากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับว่าสิ่งเร้าดึงดูดความสนใจ ความตั้งใจมากน้อยเพียงใด ลักษณะสิ่งเร้าที่ดึงดูดความสนใจได้แก่ ความเข้ม ขนาดใหญ่ ความดัง ความสว่าง การกระทำซ้ำ ๆ และการเคลื่อนไหว

การรับรู้และการตอบสนองของมารดาต่อสื่อสัญญาณทารก

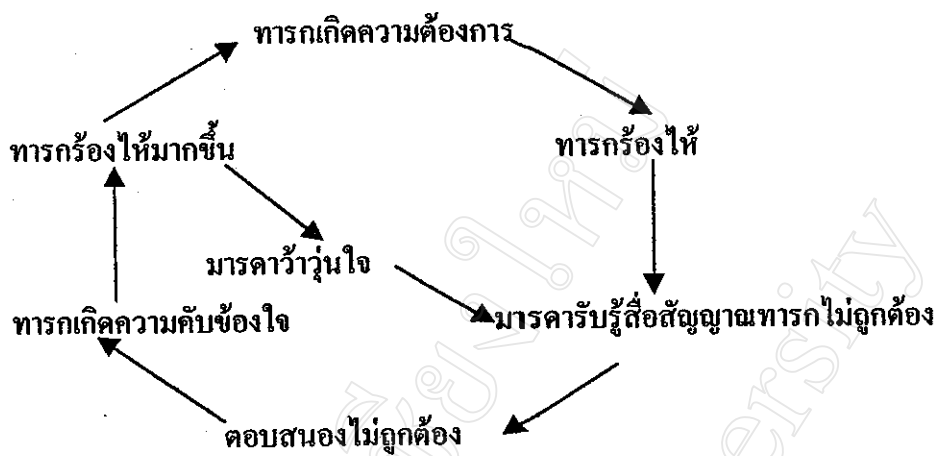
มารดามีบทบาทหน้าที่ในการให้การดูแลทารก เนื่องจากทารกอยู่ในวัยที่ต้องพึ่งพาและต้องการการดูแลอย่างมาก การที่ทารกสื่อสัญญาณออกมา ถือได้ว่าเป็นสิ่งเร้าที่มากกระตุ้นให้มารดามีการรับรู้ต่อสื่อสัญญาณนั้น โดยผ่านกระบวนการทางความคิด จิตใจ ซึ่งสมองตีความหรือแปลความจากข้อมูลที่ได้รับมา ออกมาเป็นการรับรู้ต่อสื่อสัญญาณทารก ซึ่งมีการศึกษาพบว่ามารดารับรู้ได้ว่าสื่อสัญญาณทารกนี้มีความหมาย (Oehler, Hannan, & Catlett, 1993) การรับรู้ของมารดาจึงมีความสำคัญต่อทารกเป็นอย่างมาก เพราะถ้ามารดาไม่มีการรับรู้ดีและแปลความหมายของสื่อสัญญาณทารกได้ถูกต้องก็มีแนวโน้มที่จะตอบสนองความต้องการของทารกได้ถูกต้อง (ดังแสดงในภาพที่ 1) เช่น ถ้ามารดารับรู้ว่าการที่ทารกเอามือเข้าปาก ร้องไห้ หันศีรษะและปากเข้าหามารดา เป็นสื่อสัญญาณที่ทารกแสดงออกถึงความหิว จะช่วยให้มารดาเกิดการตัดสินใจปฏิบัติต่อทารกเพื่อให้ทารกได้รับอาหารโดยการให้นมหรืออาหารแก่ทารก ในทางตรงกันข้ามถ้ามารดาไม่มีการรับรู้ต่อสื่อสัญญาณทารกไม่ถูกต้อง ก็จะทำให้มีแนวโน้มในการตอบสนองไม่ถูกต้องเช่น ถ้ามารดารับรู้ว่าการที่ทารกเอามือเข้าปาก ร้องไห้ หันศีรษะและปากเข้าหามารดาเป็นสื่อสัญญาณที่ทารกแสดงออกถึงความต้องการอย่างอื่นก็อาจทำให้มารดาตอบสนองทารกด้วยการอุ้มโดยไม่ได้นม (ดังแสดงในภาพที่ 2)

ภาพที่ 1 แสดงการรับรู้และตอบสนองของมารดาที่ถูกต้องต่อการร้องไห้ของทารก

แหล่งที่มา สุโขทัยธรรมมาธิราช. (2537). พฤติกรรมศาสตร์การสื่อสาร หน่วยที่ 1-8.

พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุโขทัยธรรมมาธิราช.

ภาพที่ 2 แสดงการรับรู้และการตอบสนองของมารดาที่ไม่ถูกต้องต่อการร้องไห้ของทารก

แหล่งที่มา สุโขทัยธรรมมาธิราช. (2537). พฤติกรรมศาสตร์การสื่อสาร หน่วยที่ 1-8.

พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุโขทัยธรรมมาธิราช.

การตอบสนองของมารดาต่อสื่อสัญญาณทารกเป็นบทบาทหนึ่งของมารดาเพราะมารดามีหน้าที่ในการดูแล ปกป้อง ช่วยเหลือและให้ความรักแก่บุตร โดยมารดาให้การตอบสนองความต้องการของบุตรทั้งด้านร่างกาย ได้แก่ การดูแลให้บุตรได้รับอาหารเหมาะสมพอเพียง ช่วยให้บุตรได้รับความสุขสบายทางร่างกาย เช่น การอาบน้ำ การแต่งตัว เปลี่ยนผ้าอ้อมและป้องกันไม่ให้ทารกได้รับบาดเจ็บ เป็นต้น รวมทั้งตอบสนองความต้องการแก่บุตรทางด้านจิตใจ เช่น ปลอบโยน ให้กำลังใจแก่บุตร ทำให้บุตรสบายใจ ไม่กลัว ไม่เครียด เป็นต้น นอกจากนี้มารดายังมีหน้าที่ในการติดต่อสื่อสารและแปลพฤติกรรมหรือความต้องการของบุตรให้ผู้อื่นทราบและดูแลสุขภาพของบุตร ปกป้องบุตรให้ปลอดภัยจากอันตราย (กาญจนา ภู่ว่าง, 2533) การรับรู้ของมารดาต่อบุตรที่ถูกต้องจะทำให้มารดาปฏิบัติต่อบุตรได้ถูกต้องด้วยการศึกษาที่ผ่านมามีการรับรู้ของมารดาต่อความต้องการของบุตรจะส่งผลให้มารดาปฏิบัติต่อบุตรได้ถูกต้อง เช่น การศึกษาของกัลยา วิริยะ (2539) ที่พบว่ามารดาที่มีการรับรู้เกี่ยวกับโรคออทิสติกในทางที่ถูกต้องจะมีการดูแลบุตรออทิสติกในทางที่ถูกต้องด้วย เช่นเดียวกับการศึกษาของพรนิภา ชัยโกศล (2536) ที่พบว่ามารดาที่รับรู้ของมารดาต่อภาวะของสุขภาพของบุตรมีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมของมารดาในการดูแลบุตรป่วยด้วยโรคกลุ่มอาการเนฟโฟติกและการศึกษาที่พบว่ามารดาที่รับรู้ว่ามีบุตรของตนรู้สึกไม่สบายจากการแสดงออกทางพฤติกรรมจะมีความต้องการที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพของ

บุตรด้วยตนเองโดยที่มารดาจะตอบสนองต่อทารกได้ก็ต่อเมื่อทารกส่งสื่อสัญญาณให้มารดารับรู้ก่อน (Oehler, Hannan & Catlett, 1993) ทั้งนี้การตอบสนองของมารดาต่อสื่อสัญญาณทารกกระทำได้หลายรูปแบบขึ้นกับว่ามารดารับรู้ว่าสื่อสัญญาณทารกแสดงออกถึงความต้องการอะไร ดังนี้ (Bowden, Dickey, & Greenberg, 1998; Fern & Grave, 1996; Hussey, 1988; Olds, London, & Ladewig, 1996)

1. การตอบสนองต่อสื่อสัญญาณทารกที่แสดงว่าหิว มารดาอาจให้นมหรืออาหารเสริมแก่ทารก เนื่องจากสารอาหารที่ทารกควรได้รับมีความจำเป็นในการเจริญเติบโตในช่วงอายุต่าง ๆ โดยเฉพาะในช่วงหลัง 4 เดือนไปแล้ว อาหารเสริมต่าง ๆ ที่ทารกควรจะได้รับมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาร่างกายและการเจริญเติบโต
2. การตอบสนองต่อสื่อสัญญาณทารกที่แสดงว่าทารกอิ่ม มารดาอาจหยุดให้นมแก่ทารก
3. การตอบสนองต่อสื่อสัญญาณทารกที่แสดงออกถึงความต้องการพูดคุยหรือเล่นด้วย มารดาอาจพูดคุยด้วยเบา ๆ นุ่มนวลและมีการเปลี่ยนระดับเสียงพูด หยอดล้อ หายของเล่นให้ทารกเล่น ให้ทารกกำมือมารดา ทารกมีพัฒนาการด้านสติปัญญาอยู่ในขั้นประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว ทารกจึงซึมซับสิ่งแวดล้อมเข้าสู่ตัวเอง และต้องการการกระตุ้นด้านประสาทสัมผัส การจัดกิจกรรมที่กระตุ้นเร็ว ได้แก่การเปิดโอกาสให้ทารกได้มอง ได้ยิน คว่ำจับต้อง ผลักดัน เป็นต้น (สุวดี ศรีเลณวัติ, 2530)
4. การตอบสนองต่อสื่อสัญญาณทารกที่ต้องการหยุดเล่นหรือต้องการพักผ่อน มารดาอาจปล่อยให้ทารกเล่นคนเดียว ให้ทารกได้นอนหลับพักผ่อน จัดทำให้ทารกสุขสบาย วางมือทารกใกล้ปาก จัดสิ่งแวดล้อมให้สงบ
5. การตอบสนองต่อสื่อสัญญาณทารกที่แสดงความเจ็บปวด มารดาอาจใช้วิธีสัมผัสปลอบประโลมด้วยการพูดหรือการสัมผัส เบี่ยงเบนความสนใจของทารกโดยการหาของเล่นให้เล่น อุ้มโยกตัวทารกไปมา ให้ทารกดูคนหรือห้วนมปลอม ให้ดูคนมาจากขวด จัดทำให้สุขสบายขึ้น
6. การตอบสนองต่อสื่อสัญญาณที่ทารกแสดงถึงความสุข มารดาอาจอุ้มให้พูดคุยกับทารก หาของเล่นให้เล่น จัดทำนอนให้สุขสบาย เปิดเพลงหรือเสียงพูดมารดาไว้ใกล้ทารก
7. การตอบสนองต่อสื่อสัญญาณทารกที่แสดงว่าไม่สุขสบาย มารดาอาจเปลี่ยนผ้าอ้อมให้เมื่อเปียกชื้น พูดปลอบประโลม อุ้มกอด เปลี่ยนท่าให้ การปลอบประโลมด้วยการพูด การสัมผัส การอุ้มโยกไปมา การจัดให้ทารกได้นอนพักผ่อนในห้องที่สงบเงียบ ห่มผ้าให้ความอบอุ่น และให้ดูห้วนมปลอม เป็นต้น

การตอบสนองของมารดาต่อสื่อสัญญาณทารกอาจแตกต่างกัน ซึ่งนอกจากจะขึ้นกับการรับรู้และการแปลความหมายสื่อสัญญาณทารกของมารดาแล้วยังขึ้นกับปัจจัยอื่น ๆ ได้แก่ ความพร้อมในการปฏิบัติบทบาทการเป็นมารดา อารมณ์ของมารดา (Karl, 1995) ทักษะความสามารถในการแปลความหมายของสื่อสารที่ไม่ใช่คำพูด (Graham, 1993) อายุของมารดา (Becker, 1987) ฐานะทางเศรษฐกิจสังคม และระดับการศึกษา (Pederson et al., 1990 cited in Graham, 1993)

การที่ทารกได้รับการตอบสนองได้ตรงกับความต้องการจะมีผลทำให้ทารกเป็นบุคคลที่มีอารมณ์ดี ร่าเริง (นิตยา ไทยาภิรมย์, 2526) มีการยอมรับมารดาหรือผู้ดูแล (Karl, 1995) เกิดความรู้สึกผูกพันกับมารดาอย่างมั่นคงปลอดภัย (Oehler, Hannan & Catlett, 1993) พัฒนาความมั่นใจ ความไว้วางใจต่อบุคคลอื่นซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาบุคลิกภาพและพัฒนาสภาวะจิตสังคมไปในทางที่ดี (Haley et. Al., 1985) นั่นคือ ความไวของมารดาต่อสื่อสัญญาณทารกจะมีความสำคัญต่อกระบวนการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดาและทารก (Lamp & Easterbrooks, 1981; Pederson et.al., 1990 cited in Graham, 1993) และจะมีพัฒนาการเพิ่มขึ้น (Ainsworth, 1974 cited in Hoffman et. Al., 1988) ในทางตรงกันข้ามถ้ามารดาไม่สามารถตอบสนองตรงตามความต้องการของทารกได้จะทำให้ทารกเลี้ยวไม่โต มีอาการซึมเศร้าและกลายเป็นเด็กออทิสติกได้ (autism) (Tackett & Humberger, 1981) ปราศจากอารมณ์ความรู้สึกและการสัมผัส ร้องไห้น้อยกว่าทารกที่มารดาตอบสนองได้เหมาะสม (Karl, 1995) มีพฤติกรรมหลีกเลี่ยง (Ainsworth, 1978 cited in Hoffman et. Al., 1988; Karl, 1995) เคลื่อนตัวหนีจากสิ่งกระตุ้นโดยการผลัดตัวออกหนีออกทันที ปฏิเสธหรือต่อต้านผลลัทธิกระตุ้นออกให้พ้นตัว ลดความไวในการตอบสนอง เช่น ง่วงซึม หลับ และ สื่อสารถึงความไม่สุขสบายเช่น แสดงอาการงอแงหรือร้องกวน เมื่อทารกเผชิญต่อการกระตุ้นที่ไม่เหมาะสม (Olds, London, & Ladewig, 1988) ขาดความมั่นใจในตนเอง (Ainsworth, 1978 cited in Hoffman et. Al., 1988) นอกจากนี้ผลของการรับรู้ที่ไม่ถูกต้องของมารดาจะทำให้มารดาขาดความมั่นใจในความสามารถของตนเอง รู้สึกว่าการดูแลทารกเป็นเรื่องลำบาก รู้สึกว่าตนเองไร้ความสามารถและอาจเกิดความล้มเหลวในบทบาทการเป็นมารดา และขณะที่มารดามีปฏิสัมพันธ์กับทารกและทารกอยู่ในระยะไม่สนใจแต่มารดาอยู่ในระยะสนใจจะทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ไม่กลมกลืน หรืออาจขัดขวางการจัดการพฤติกรรมของทารก ทำให้ทั้งมารดาและทารกเกิดการติดต่อสื่อสารกัน (Walker, 1992) ดังนั้นการตอบสนองของมารดาต่อสื่อสัญญาณทารกจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่บ่งบอกถึงความสำเร็จหรือความล้มเหลวในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดาและทารก (Karl, 1995) และมีผลต่อพัฒนาการของทารก นอกจากนี้การที่ทารกไม่ได้รับการตอบสนองทางด้านอารมณ์ขาดความรักความอบอุ่น ขาดการดูแลเอาใจใส่จากบิดามารดา จะมีผลทำให้ร่างกาย

สร้างสารสเตอรอยด์จากเอคินัลมากเกินไป ซึ่งสารนี้ทำให้ยับยั้งการสร้างฮอร์โมนที่ช่วยในการเจริญเติบโต (Hurlock, 1978 อ้างถึงใน พศินีย์ รัตนโอภาส, 2531)

สรุป วิชารากเป็นวัยที่มีการเจริญเติบโตมากทั้งด้านร่างกายและจิตใจ รวมทั้งการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม แต่ทารกยังไม่มีความสามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยตนเอง จะต้องอาศัยการดูแลเลี้ยงดูจากมารดาเพื่อตอบสนองความต้องการ ด้วยการอ่านและแปลความหมายของสื่อสัญญาณที่ทารกแสดงออกมาเพื่อให้มารดาทราบว่าการต้องการอะไร ซึ่งสื่อสัญญาณทารกเป็นรูปแบบการสื่อสารที่ไม่ใช้คำพูดของทารกและเด็กเล็ก เพื่อสื่อสารบอกถึงความต้องการตามความเป็นและความต้องการตามความพอใจ สื่อสัญญาณทารกโดยทั่วไป แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ สื่อสัญญาณทารกที่ต้องการหรือกระตุ้นหรือเร้าความสนใจจากผู้ดูแลและสื่อสัญญาณที่ต้องการหยุดการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ดูแล ซึ่งสื่อสัญญาณทั้งสองชนิดยังแบ่งออกเป็น 2 ประเภทย่อยได้เป็น สื่อสัญญาณที่แสดงออกอย่างชัดเจนและสื่อสัญญาณที่แสดงออกไม่ชัดเจน โดยที่สื่อสัญญาณที่แสดงออกอย่างไม่ชัดเจนจะเกิดขึ้นก่อนสื่อสัญญาณที่ชัดเจนในช่วงที่มีปฏิสัมพันธ์กับผู้ดูแล สื่อสัญญาณทารกแต่ละอย่างไม่ได้มีความหมายเดียว ในการมีปฏิสัมพันธ์กันทารกจะแสดงทั้งสื่อสัญญาณทั้งแบบกระตุ้นหรือเร้าความสนใจและแบบต้องการหยุดการมีปฏิสัมพันธ์ สิ่งสำคัญคือมารดาจะต้องดูที่สื่อสัญญาณแรกว่าทารกต้องการกระตุ้นความสนใจหรือต้องการหยุดการมีปฏิสัมพันธ์ การที่มารดาจะแปลความหมายของสื่อสัญญาณทารกนั้น ๆ ได้ขึ้นอยู่กับความรู้ของมารดา เพราะการรับรู้จะทำให้เกิดการเรียนรู้ และการเรียนรู้ก็จะมีผลต่อการรับรู้ครั้งใหม่ เนื่องจากความรู้ ความจำเดิมจะช่วยแปลความหมายให้ทราบว่าสิ่งนั้นคืออะไร ซึ่งบุคคลอาจจะแปลความหมายแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับปัจจัยที่กำหนดการรับรู้ เช่น ด้านตัวผู้รับรู้ ได้แก่ ความรู้เดิม ความต้องการ ทักษะสติ ภาวะอารมณ์ แรงจูงใจ ความตั้งใจที่จะรับและความสนใจสิ่งต่างๆ และเชาว์ปัญญา ด้านลักษณะสิ่งเร้านั้นขึ้นกับว่าสิ่งเร้าดึงดูดความสนใจ ความตั้งใจมากน้อยเพียงใด การรับรู้ของมารดาต่อสื่อสัญญาณทารกแบ่งได้เป็นสองลักษณะคือ การรับรู้สื่อสัญญาณทารกได้ถูก และไม่ถูกต้อง ซึ่งจะส่งผลต่อการตอบสนองความต้องการของทารก ถ้ามารดารับรู้สื่อสัญญาณนั้น ๆ ได้ถูกต้องก็จะทำให้มารดาตอบสนองความต้องการของทารกได้ตรงความต้องการ ในทางตรงกันข้ามถ้ามารดารับรู้สื่อสัญญาณทารกไม่ถูกต้องก็จะตอบสนองความต้องการของทารกได้ไม่ตรงความต้องการของทารก การที่ทารกได้รับการตอบสนองความต้องการได้ถูกต้องก็จะเป็นบุคคลที่พัฒนาไปในทางที่ดี

กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัยทารกเป็นระยะวางรากฐานของลักษณะพฤติกรรมทางสังคมของบุคคลแต่ละคน ทารกจะเรียนรู้และสร้างสัมพันธภาพได้จากการที่มารดาตอบสนองความต้องการของทารก แต่เนื่องจากทารกไม่สามารถสื่อสารเป็นคำพูดบอกความต้องการของตนเองให้มารดาทราบได้ ทารกจึงแสดงออกทางพฤติกรรม เพื่อสื่อสารความต้องการต่าง ๆ ที่เรียกว่า สื่อสัญญาณ (cues) มารดาเป็นผู้ที่มีความสำคัญที่สุดในการตอบสนองความต้องการของทารกทั้งด้านร่างกายและจิตใจ มารดาจึงต้องมีการรับรู้ต่อสื่อสัญญาณที่ทารกแสดงออกและแสดงการตอบสนองต่อสื่อสัญญาณนั้น ถ้ามารดาไม่มีการรับรู้ต่อสื่อสัญญาณนั้นถูกต้องจะทำให้มารดาตอบสนองต่อความต้องการของทารกได้ถูกต้องเหมาะสม ในทางตรงกันข้ามถ้ามารดาไม่มีการรับรู้ต่อสื่อสัญญาณทารกไม่ถูกต้อง จะทำให้มารดาตอบสนองไม่ตรงกับความต้องการของทารก การวิจัยนี้จะทำการศึกษาการรับรู้และการตอบสนองของมารดาต่อสื่อสัญญาณที่ทารกแสดงถึงความหิว อิ่มและไม่ต้องการให้อาหารต่อการพูดคุยหรือเล่น ด้วยการหยุดเล่นหรือหักผ่อน ความเจ็บปวด การมีความสุข และความไม่สุขสบาย